

1.1. ЖУРНАЛИСТ КАСБИ: ЭРКИНЛИК ВА МАСЪУЛИЯТ

Режа:

1. Журналист масъулияти.
2. Журналистнинг касбий вазифаси, бурчи, масъулияти ва касбий-инсоний одоби ўртасидаги мувозанат.
3. Матбуотда цензура ва журналистнинг касб одоби тушунчалари: зиддият нимада?
4. Касбий масъулиятни аниқловчи субъектив омиллар.

Асосий тушунчалар: журналист, касбий масъулият, бурч, одоб, ахлоқ қоидалари.

Мавзу бўйича адабиётлар

1. *Ш.Мирзиеёвнинг матбуот ва ОАВ ходимларига табриги.*
<http://uza.uz/oz/politics/matbuot-va-ommaviy-akhborot-vositlari-khodimlariga-27-06-2018>
2. *Журналистларнинг касб этикаси кодекси қабул қилинди.*
www.norma.uz/bizning_sharhlar/jurnalistlarning_kasb_etikasi_kodeksi_qabul_qili_nadi
3. <https://gujum.uz/savol-javob/kasb-odob>

Мустақиллик йилларида мамлакатимизда оммавий ахборот воситалари тадрижий ривожланиш йўлини босиб ўтди. Ўтган йиллар давомида, айниқса охириги 10 йилда оммавий ахборот воситаларини янада либераллаштириш, сўз эркинлигини таъминлашга қаратилган кенг қамровли ташкилий-ҳуқуқий чоратadbirlar амалга оширилди. Бу ўринда, аввало, оммавий ахборот воситалари ривожини таъминлайдиган, демократик талаб ва стандартларга мос келадиган мустаҳкам қонунчилик базаси яратилди. Берилаётган ҳуқуқий кафолатлар самараси ўлароқ, ҳозирги кунда юртимизда фаолият кўрсатаётган оммавий ахборот воситаларининг сони қарийб 1560 тадан ортиб, нодавлат матбуот нашрлари, радио, телевидение фаолияти жонланди, уларнинг Интернет глобал тармоғига кириш имкониятлари кенгайди. Айни чоғда, оммавий ахборот

воситаларининг мамлакатимизда амалга оширилаётган демократик янгиланишлар ва модернизациялаш жараёнидаги аҳамияти, таъсири, масъулиятини ошириш бугунги куннинг долзарб вазифаларидан ҳисобланади. Зеро, давлатимиз раҳбари яқинда матбуот ва оммавий ахборот воситалари вакилларига йўллаган байрам табригида “Газеталаримиз, теле-радиоканалларимизда ошкоралик, таҳлил ва холис танқид руҳи кучайгани, бевосита хорижий мамлакатлардан тайёрланаётган материаллар сони ортиб бораётганини биз ҳар томонлама қўллаб-қувватлаймиз. Бугун биз дунёдаги узоқ-яқин давлатлар билан ҳамкорликни мустаҳкамлаб, юртимиздаги демократик ўзгаришларни янада чуқурлаштиришга интилар эканмиз, бошқа соҳалар қатори оммавий ахборот воситалари фаолияти бўйича ҳам ҳали кўп иш қилишимиз кераклигини яхши тушунамиз. Оммавий ахборот воситалари сўзда эмас, амалда “тўртинчи ҳокимият” даражасига кўтарилиши зарур. Бу – замон талаби, ислохотларимиз талаби. Биринчи навбатда медиа тармоқлари фаолияти самарасини ошириш, уларни халқ билан мулоқотнинг ишончли воситасига айлантириш, замонавий ахборот хизматлари бозорини, соғлом рақобат муҳитини шакллантириш сингари долзарб масалалар доимий эътиборимиз марказида бўлиши керак”, дея таъкидлаб ўтди¹. Ўз навбатида, Президентимиз журналистларга қилаётган ҳар бир мурожаатида айтиш мумкин мураккаб ва қалтис замонда дунёда, ён-атрофимизда рўй бераётган воқеа-ҳодисаларни чуқур идрок этиш, уларнинг туб моҳиятига етиб бориш учун, аввало, одамларда мустақил фикрлаш ва яна бир бор мустақил фикрлашни шакллантириш талаб қилинишига алоҳида тўхталмоқдалар. Буларнинг барчаси оммавий ахборот воситалари вакиллари олдида янада долзарб вазифани қўймоқда. Биринчи галда эса журналист касбий ахлоқ қоидаларига риоя этишни тақозо этади.

Журналист масъулияти ҳақида фикрлар:

¹ <http://uza.uz/oz/politics/matbuot-va-ommaviy-akhborot-vositlari-khodimlariga-27-06-2018>

Бобоқул Тошев, юридик фанлари доктори: “Юртимизда интернетдан фойдаланувчилар сони кўпайиб бормоқда. Бугунги кунда ижтимоий тармоқлар жамият ҳаётида нафақат ижтимоий-маиший, балки сиёсий-иқтисодий жиҳатдан ҳам муҳим аҳамият касб этмоқда. Икки йилда 90 та қонун қабул қилинди. Энди жамиятни янги билим билан тўйинтиришда журналист ва блогерларнинг ҳиссаси катта. Ана шунда интернет орқали сохта ғоялар ва мафкураларга эргаштириш, тажовузкорлик, суиқасд, қотиллик ва бошқа жиноятларга ундаш, раҳбарлар обрўсини қасддан тушириш, инсон шаънини ерга уриш каби ҳолатларга чек қўйилади. Журналист бўладими, блогерми ҳар қандай мавзунини ёритаётганда инсон шаъни ва унинг қадр-қиммати ҳақида ўйлаши лозим. Мақсад бирор бир воқеани тезликда ёритиб “очко” йиғиш бўлмаслиги керак. Каттақўрғондаги ўғирлик қилган аёл билан бўлган воқеа нега шов-шув бўлди. Чунки аёлнинг шаъни, қадр-қиммати топталди, мана шу ҳолат жамоатчиликда ИИБ ходимига нисбатан норозиликни келтириб чиқарди”².

Жаҳонгир Шарофбоев, журналист:

² Саид Абдулазиз Юсупов: “Европага борсангиз, у ерда ҳам муаммолар бор. Аммо...”.
<https://www.xabar.uz/jamiyat/said-abdulaziz-yusupov-evropaga>

“Бу мамлакатимизда сўнгги йилларда журналистлар учун барча имкониятлар яратилиб, сўз эркинлиги таъминланаётганлигининг яна бир халқаро эътирофи, десак муболаға бўлмайди. Талабалик давримизда устозларимиз журналистлар — жамиятнинг санитарлари, дея бот-бот уқтиришарди. Бу гапда катта ҳақиқат бор. Зеро, қаерда адолат бузилса, ноҳақликка йўл қўйилса, буни биринчи бўлиб журналист топади, оммага ошкор этади. Журналистлик фаолиятимиз давомида битта ҳаққоний мақола туфайли раҳбар лавозимларда ишлаётган амалдорлар ишдан олинганига кўп бора гувоҳ бўлганмиз. Балки шунинг учун ҳам матбуотни тўртинчи ҳокимият, дейишар. Нима бўлганда ҳам, жамиятни турли иллатлардан тозалашда журналистнинг ўрни ҳамда роли нақадар зарур ва муҳим эканлигини бугун кенг жамоатчилик тан олмоқда. Бироқ шуни ҳам таъкидлаш ўринлики, ОАВ, хусусан, журналистлар кимнидир танқид қилиб, ундан роҳатланмайди. Кенг жамоатчилик эътиборига ҳавола этилаётган муаммолар мутасаддилар эътиборидан четда қолмаса, ҳудудлардаги хато ва камчиликлар зудлик билан бартараф этилса, шунинг ўзи етарли. Зеро, ҳар биримиз ўз касбимиз нуқтаи назаридан зиммамиздаги вазифаларга масъулият билан ёндашиб, фуқаролик бурчимизни адо этмоғимиз лозим. Юртимизда барча касблар шарафли. Ҳар бир касб эгаси улуғланади, ҳурматга, эъзозга лойиқ. Аммо видео-селектор йиғилишида айтилган сўзлар журналист деб аталувчи масъул касб эгаларига Президентимизнинг суянишидан, ишонишидан дарак. Биз эса бу ишончни оқлашимиз, суянчга лойиқ бўлишимиз лозим”³.

Жамшид Носиров, журналист:

³ Шарофбоев Ж. Ҳақ сўзни айтиш масъулияти. <http://postda.uz/uzc/news/uzbnews/9314>

Оммавий ахборот воситалари ўзи истайдими, йўқми, бўлаётган воқеа, жараёнга нисбатан жамоатчилик фикрини шакллантиради. Тажриба шуни кўрсатяптики, айнан жамоатчилик фикри ривожланган демократик давлатларда ваколатли органлар томонидан йўл қўйилиши мумкин бўлган хато ва камчиликларнинг олдини олади, қонун устуворлигини таъминлайди. Муҳими, Қонун чиқарувчи, ижро, суд органлари фаолиятини адолат мезонида иш юритишини таъминлайди. Афсуски, бугун жамиятда мавжуд муаммоларга қарши кураш қийин кечмоқда. Бунда оммавий ахборот воситалари ўрни сезилиши керак. Яхшики, кейинги пайтларда Интернет сайтларида танқидий-таҳлилий мақолалар кўлами кенгайди. Журналистлар Президент диққатига жойлардаги турли бошбодокликлар, коррупция ва иллатлар ҳақидаги материалларни намоиш этишга эришяптилар. Жамоатчилик эътибори мазкур муаммога қаратилиб, ечими муҳокама этиляпти. Натижада муаммо юзасидан ваколатли орган қабул қиладиган қарорга жамоатчилик фикри таъсири сезиляпти. Бу нимани англатади? Демак, тафаккуримиз ўзгармоқда, жамиятимизда жамоатчилик фикрига қулоқ тутиш одат тусига киряпти. Ҳозирги вақтда ахборот майдонида замонавий ахборот-коммуникация технологияларини эгаллаган журналистларнинг янги авлоди пайдо бўлгани қувонарлидир. Жамият эса матбуот аҳлининг ҳаққоний сўзи учун ҳурмат қилиб келган ва улар фаолиятига ўз халқи ҳаётига дахлдорлик туйғуси, ижтимоий масъулиятини қанчалик даража ҳис этишига қараб баҳо беради”⁴.

Комил Алламжонов, Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси ҳузуридаги Ахборот ва оммавий коммуникациялар агентлиги директори:

⁴ Носиров Ж. Журналист масъулияти. <https://www.kattakurgon-tongi.uz/?p=855>

“Аксарият журналистларда билим етишмайди. Агар ўтмишга назар солсак, 25 йил давомида журналист касби эътиборсиз бўлган. Мамлакатда ОАВ соҳаси деярли ёпиқ ва цензура кучли бўлган, журналистлар ва ОАВ қатъий назорат қилинган ҳамда муайян омиллар сабаб журналистика факультети битирувчилари бошқа соҳаларга ўтиб кетишган. Журналистик фаолиятини давом эттирганлар эса асосан енгил, юзаки ёндашувларга берилиб кетишган, воқеликларни чуқурроқ, таҳлилий нуқтаи назардан ёритишмаган ва мукаммаллашиш учун ўз устида ишлашмаган. Бироқ энди бирданига профессионал даражада ишлаш имконияти юзага келди, кутилмаганда ҳамма эшиклар очилди. Албатта, муаммолар ҳам бор. Журналистлар учун осон бўлаётгани йўқ. Биз буни жуда яхши тушунамиз. Бироқ, яна бир бор қайтараман, юртбошимизнинг сиёсий иродалари бор, давлат ва ҳукуматнинг танлаган йўли, ўз ёндашуви бор. Буни сизнинг ҳамкасбларингизга тегишли бўлгани учун гапиряпман. Давлат хизматчилари, яъни мансабдор шахслар томонидан йўл қўйилаётган муаммолар ҳам мавжуд. Уларга осон эмас. Чунки журналистикани назорат қилишга асосланган ўтган 25 йиллик даврда барча амалдорлар ўзини бўш қўйган, хотиржам юрган. Улар одамлар билан мулоқот қилишмаган, кун тартибидаги оддий масала бўйича ҳам интервью беришмаган, чунки бу ман этилган. Ҳатто матбуот хизматлари бўлмаган. Амал эгалари ва раҳбарларга, яъни биринчи шахсларга матбуот, жамоатчилик олдига ва оммавий ахборот воситаларига чиқиш очикчасига тақиқлаб қўйилган. Фақат битта одам чиқиши мумкин бўлган, холос. Шу сабаб, амалдорлар ўзларини “қўйворишган”. Хорижий давлатларда жамоатчилик билан ишлаш давлат хизматчилари мажбуриятининг муҳим қисми ҳисобланади, чунки улар ҳар бир ҳаракатларини жамият олдида оқлашлари ва изоҳ беришлари лозим. Бизда эса ҳамма ўзига ўзи хон эди, хоҳлаганини қилар ва фақат битта одамгина ҳакам эди. Бу одамда 30 миллион аҳолининг қаричига қараганда нисбатан тор доирадаги талаблар бўлиши мумкин эди. Бутун аҳолига қараганда битта одамнинг кўнглини топиш осонроқ. Эндиликда очик танқид қилиш имконияти туғилди. Вазирлик ва идора

рахбарлари ОАВ ва журналистлар олдида чиқиш қилишларига тўғри келди. Табиийки, бу муаммоларсиз бўлмайди. Биламизки, улар чиқиш қилишганда биргина хато жавоб кескин мунозараларга айланиб кетади. Салбий оқибатларга олиб келади. Бу эса амалдорларни ўз устида ишлашга мажбур қилади. Улар ўйлаб гапиришни бошлашади. Бу ҳам ўзига хос тарбия жараёни. Яна бир бор таъкидлашни истардим: буларнинг барчаси осон кечаётгани йўқ.

Албатта, буларнинг барчаси назоратда. Биз атайин имконият бердик. Мана, яқиндагина ўтказилган матбуот анжуманида бир журналист “Нотўғри маълумот ва провакациялар учун журналистларни жазолаш вақти келмадими?”, дея савол берди. Мен унга жавобан: “Шошмайлик. Биз эндигина соҳага эркинлик бериб, нафас олишни бошладик. Журналистлар эндигина кўтарилишни бошлашмоқда. Мен ОАВ соҳасида кўплаб кўпол қонунбузарликлар бўлаётганини кўриб, тушуниб турибман. Бизда ҳали танқидий журналистика ривожланмаган. Журналистлар ўзларини эркин ижодкор этиб ҳис қилишлари учун ҳали кўп ишларни амалга ошириш зарур. Майли, ҳозир улар адашишсин ёки ўзларини касб нуфузига хос бўлмаган тарзда тутишсин, майли истаганини қилсин, биз уларни қистовга олмаймиз. Буларнинг барчасидан кўзланган мақсад — журналистика соҳаси ўсишига тўсқинлик қилмаслик. Бироқ кейинчалик биз албатта ўйин қоидаларини аниқ ўрнатамиз. Ҳозирча эса бош ҳакам — жамоатчилик фикри. Тўғри, улар шов-шув кўтаришяпти. Бошқа тарафдан эса бу давлат тузилмаларини ишлашга мажбур қиляпти. Мудраб ўтирган ўринларидан уйғотишга ундаяпти. Бу жараён, жараён эса осон бўлмайди”⁵

Савол ва топшириқлар.

1. Фукаролик позицияси ва каб этикаси фарқли ва ўхшаш жиҳатлари.
2. Миллий оммавий ахборот воситаларида эълон қилинган материалларни журналистнинг касб этикаси меъёрлари нуктаи назаридан таҳлил қилинг.

⁵ Комил Алламжонов: "Сўз эркинлиги ривожланиш сари энг тўғри йўл". <https://uzreport.news/society/komil-allamjonov-suz-erkinligi-rivojlanish-sari-eng-tu-ri-yul>

Хорижий оммавий ахборот воситаларида эълон қилинган материалларни журналистнинг касб этикаси меъёрлари нуқтаи назаридан таҳлилга тортинг.